

קטורת זרה: הדת, הפוליטיקה והגזרות הכלכליות

בפרשתנו, פרשת שמיני מתוארת חנוכת המשכן האורכת שמונה ימים. בשבעת הימים הראשונים, "ימי המילואים", שרת משה ככוהן במשכן. ביום השמיני הוחלף משה על ידי אהרן ובניו. אולם בעצם היום הזה מתרחשת טרגדיה: "וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ עָלֶיהָ קֶטֶרֶת וַיִּקְרִיבוּ... אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֱתָם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ..." (ויקרא י, א-ב). נדב ואביהוא עוברים על איסור עליו הוזהרו הכהנים והעם: "לֹא תַעֲלוּ עָלָיו קֶטֶרֶת זָרָה" (שמות ל, ט). לפנינו ניגוד בין הקטורת האוטנטית לקטורת הזרה, ניגוד שיקבל חשיבות סמלית בתפיסה הדתית של המקרא.

איסור הקטורת הזרה מציין את גבולות סמכותו של הכוהן. הכהונה אינה אלא שליחות, ואסור לכהנים לחרוג מגבולות השליחות הזאת. יתירה מכך, נדרשים הם להפריד באופן מוחלט בין שאיפותיהם האישיות, חייהם ורגשותיהם הפרטיים לבין תפקידם הציבורי. דרישה זאת תבוא לידי ביטוי טרגי בפרשה. בעקבות האסון מצטווים אהרן ובניו הנותרים להגביל את ביטויי האבל שלהם: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אֶהֱרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאַיִתָּמָר בְּנֵי רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרְעוּ וּבְגָדֵיכֶם לֹא תִפְרְמוּ... וְאַחֲיֵכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכוּ אֶת הַשָּׂרֶפָה... אֲשֶׁר שָׂרַף ה'. וּמִפֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא תֵצְאוּ ... כִּי שָׁמֶן מִשְׁחַת ה' עָלֵיכֶם" (ויקרא י ו-ז). פעולותיהם של המנהיגים צריכים להיות מודרכים לא על ידי חוויותיהם הפרטיות, אלא על ידי חובותיהם כלפי הציבור והעם.

כהונה ומלוכה

בחנוכת המשכן מתבטא עיקרון נוסף. משה מושח את אהרן ובניו, מלביש אותם בגדי השרד וממלא את ידיהם לשרת בקודש. בעיני, מציינים מעשים אלה את נסיגתה של המלוכה המיוצגת במשה, והפרדתה מהכהונה. הכהונה חייבת להיות עצמאית ובלתי תלויה במלוכה. כפי שנראה להלן, עצמאות זאת נפגמה בהזדמנויות שונות. כפי שהרמב"ן הזכיר לנו, המקרה האחרון התרחש בימי הבית השני כאשר החשמונאים התיימרו לאחד שוב את המלוכה והכהונה שנפרדו במצוות ה' 'ביום השמיני', כשמשה מעביר את הכהונה לאהרן. איסור הקטורת הזרה מסמלת את ההפרדה הזאת, וגם את האיסור להשתמש בדת כדי לקדם אמביציות פוליטיות. האינטריגות הפוליטיות המאיימות על טוהרת הכהונה באות לידי ביטוי בהתקוממות של קורח ומאיתים וחמישים אנשיו המורדים בסמכותו של משה. הקרבת

הקטורת תהווה ניסיון להכיר מי הוא הכוהן האותנטי שהקב"ה בחר. הקטורת של הזר לא תתקבל.

הדוגמה הבולטת לפלישתה של המלוכה לתחום הכהונה מצויה בניסיונו של המלך עוזיהו להקטיר קטורת בהיכל ה'. עוזיהו המלך הגדול, מביא למלכות יהודה ביטחון ושגשוג: "וַיִּבְנוּ עֲזַיָּהוּ מְגִדָּלִים בִּירוּשָׁלַם... וַיִּבְנוּ מְגִדָּלִים בְּמִדְבָּר וַיַּחֲצֹב בְּרוֹת רָבִים" אולם, כבוד המלכים לא הספיק לו, הוא ביקש לעצמו גם את הכהונה: "וַיִּכְחָזְקוּהוּ גִבּוֹה לְבָבוֹ... וַיַּמְעַל בַּה' אֶל-לִהְיוֹ וַיָּבֵא אֶל הַיֵּכָל ה' לְהִקְטִיר עַל מִזְבֵּחַ הַקְטָרֶת". הכוהנים מנסים לשווא להניא אותו ממעשיו: "וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא לָךְ עֲזַיָּהוּ לְהִקְטִיר לֵה' כִּי לַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהֱרֹן הַמְקַדְּשִׁים לְהִקְטִיר צֵא מִן הַמִּקְדָּשׁ כִּי מַעֲלָתָ... עֲזַיָּהוּ נִכְנס לַהֵיכָל וְנִעֲנַשׁ: "וַיִּזְעַף עֲזַיָּהוּ וַיִּבְדֹּד מִקְטָרֶת לְהִקְטִיר... וְהִצְרַעַת זָרְחָה בְּמִצְחוֹ... מַעַל לְמִזְבֵּחַ הַקְטָרֶת... וַיְהִי עֲזַיָּהוּ הַמֶּלֶךְ מִצְרַע עַד יוֹם מוֹתוֹ וַיֵּשֶׁב בֵּית הַחִפְּשִׁית" (דברי הימים ב, כו, ט-כ). כתובת ארכיאולוגית שנמצאה מהווה כנראה עדות לכך שעוזיהו שנצטרע לא נקבר בקבר המשפחתי של מלכי בית דוד.

על סכנות הפוליטיקה

אפיזודה זאת בה מנסה המלוכה לתפוס לעצמה גם את סמכות הכהונה, היא דוגמה לניסיון מתמיד של הפוליטיקה להשתמש בדת למטרותיה. הדוגמה המקראית הקלאסית לכך מצויה בדמותו ובפעלו של ירבעם, המורד המחלק את מלכות ישראל לשתי ממלכות. כדי להבטיח את שלטונו, ולמנוע את הקשר עם בית המקדש, המרכז הדתי בירושלים, מייסד ירבעם דת חדשה: "וַיֹּאמֶר יִרְבֵּעָם בְּלָבוֹ עֲתָה תָשׁוּב הַמִּמְלָכָה לְבֵית דָּוִד. אִם יַעֲלֶה הָעָם הַזֶּה לַעֲשׂוֹת זִבְחִים בְּבֵית ה' בִּירוּשָׁלַם וְשָׁב לֵב הָעָם הַזֶּה אֶל אֲדֹנֵיהֶם אֶל רַחֲבָעָם מֶלֶךְ יְהוּדָה... וַיִּזְעַף הַמֶּלֶךְ וַיַּעַשׂ שְׁנֵי עֲגֹלֵי זָהָב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם רַב לָכֵם מַעֲלוֹת יְרוּשָׁלַם הִנֵּה אֶל-לִהְיוֹ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹד מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם. (מלכים א יב, כו-כח) הקריאה הזאת מזכירה את קריאת בני ישראל במדבר כשהקימו את העגל: "וַיֹּאמְרוּ אֵלָה אֶל-לִהְיוֹ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֹד מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות לב, ח). דברים אלה מלמדים אותנו שירבעם מנסה לבנות אלטרנטיבה לבית המקדש בירושלים, על ידי רביזיוניזם היסטורי. הוא "כאילו" מחייה מסורת דתית אלטרנטיבית שנדחתה שלא בצדק. במסורת זאת השתמשו בני ישראל בסמלי העגל, ואלה חייבים לחזור. המעיין בפרקים שהוזכרו לעיל, לומד דבר מדהים נוסף. שמות בני ירבעם הם נדב ואביה! אין ספק שהדברים מתקשרים. הדמויות הבעייתיות של העבר הופכות להיות גיבורי ההווה.

האינטרסים הפוליטיים של ירבעם מביאים אותו להנהיג רפורמה דתית שתשרת את האינטרסים הפוליטיים שלו. לרפורמה זאת אין גבולות. הוא מחדש מעין חג סוכות חדש האמור לחול בכסלו במקום בתשרי: "וַיַּעַשׂ יִרְבֵּעָם חָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ כָּחָג אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וַיַּעַל עַל הַמִּזְבֵּחַ כֹּן עֲשֵׂה בְבֵית אֵל לְזִבְחַם לְעֹגְלִים אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָעֵמִיד בְּבֵית אֵל

אֶת כְּהִנֵּי הַבָּמֹת אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיַּעַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֵל... בַּחֲדָשׁ אֲשֶׁר בָּדָא מְלָבוּ וַיַּעַשׂ
חָג לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (מלכים א יב, לב-לג). האקורד הסופי של התיאור משלים את התמונה: "וַיַּעַל
[ירבעם] עַל הַמִּזְבֵּחַ לְהִקְטִיר". המלך ממלא את תפקידי הכוהן. האמביציות הפוליטיות של
ירבעם הביאו אותו לעוות ולזיף את הדת, וכדברי הפסוק, להציע כיוון "אֲשֶׁר בָּדָא מְלָבוּ".
הפוליטיקה שיעבדה את הדת.

הדת כאופוזיציה

שוב ושוב נשאלות שאלות על מהות הקשרים שבין הדת והפוליטיקה. בדוגמאות שהבאנו
למדנו על אחת הסכנות הגדולות המאיימות על הדת, ניצולה על ידי הפוליטיקה. ואף על פי כן,
הדת קשורה בפוליטיקה, היות והפוליטיקה היא הבמה העיקרית של הפעולה האנושית. אולם
הדת חייבת להיות עצמאית, ולהגיד את דבריה כמאיימת וכמנחמת, כמבקרת הפוליטיקה אך
גם כתומכת בה ברגעים הקשים. כנגד ירבעם עומדות דמויותיהם של הנביאים שעמדו
באופוזיציה למלוכה, ולא נרתעו מלומר למלכים: "הִרְצַחְתָּ וְגַם יָרָשְׁתָּ" (מלכים א כא, יט)
ו"אַתָּה הָאִישׁ" (שמואל ב יב, ז). ואולי בימים של גזרות כלכליות, חייבים אנו שאיננו נביאים
אלא רק בני נביאים לצעוק לפוליטיקאים: "לֹא תֵאֱמָץ אֶת לִבְבְּךָ וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יָדְךָ מֵאַחֲרֶיךָ
הָאֲבִיוֹן" (דברים טו, ז). ולהזכיר לכלכלנים את מה שלימדו חז"ל, לא כמיסטיקה אלא
כפיכחון הריאליות: "עֲשֹׂךְ בִּשְׂבִיל שְׁתַּעֲשֹׂר". נתינת המעשר לזקן ולנכה, לנזקק ולחולה, היא
סוד הברכה. ואין זאת אגדה.